

CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE FELSEFE MÜFREDATLARINDA DİN ALGISI VE İDEOLOJİK ARKA PLAN*

*Osman Zahid ÇİFÇİ**/Zübeyir OVACIK****

Öz

Cumhuriyet, eğitim, felsefe ve din kavramlarının bir arada kullanıldıkları bir üst başlık Türkiye’de çağdaş düşüncenin seyrini açıklamada anahtar kavramlar olarak konuyla ilgili olanlar açısından çok dikkat çekici olsa gerektir. Fakat bu çalışma, Tanzimat döneminde yoğun bir şekilde kendini gösteren materyalist ve idealist akımlar arasındaki tartışmaları veya lise felsefe ders kitaplarında dinin veya metafizik problemlerin nasıl tartışıldığı meselesi üzerinde yoğunlaşmamaktadır. Bu çalışma, kabataslak bir şekilde sadece müfredat üzerine dikkatleri çevirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Cumhuriyet dönemindeki felsefe öğretiminde din problemini merkeze alarak geniş bir müktesebatı tartışmayı en azından gündeme getirmektedir. Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı da programları oluşturan ideolojik altyapıyı tespit etmektir. Elbette ki müfredat üzerine kabataslak dikkat çekmek bile batılılaşma, cumhuriyet, metafizik, din, felsefe gibi kavramların ima ettiği ilgi çekici konulara zihni kıs-kırtmaya yetecektir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Lise Felsefe Müfredatı, İdeoloji, Din Algısı.

Perception of the Religion in High School Philosophy Curriculum and the Ideological Background

Abstract

A top title under which republic, education, philosophy and religion are used together must be interesting for people who are interested in the issue as key concepts in explaining the course of contemporary thought in Turkey. Yet, this study doesn’t focus on debates among materialist or idealist movements appearing during Tanzimat Period, or on the issue of how religion or metaphysical problems are discussed in high-school coursebooks of philosophy. This study aims only at directing attentions over the curriculum in outline. Moreover, it, at least, brings forward the discussion of the large body of knowledge centralising the problem of religion in te-

aching philosophy. It also aims at detecting the ideological background responsible for the composition of the curriculum. Attracting attentions on the curriculum will of course provoke the minds towards interesting issues implied by concepts such as westernisation, republic, metaphysics, religion, and philosophy.

Keywords: Philosophy, High School Philosophy Curriculum, Ideology, Perception of the Religion.

GİRİŞ

Hegel'in de işaret ettiği üzere "Felsefe, bir çağın kültürünün kendisi içinden en iyi görülüp anlaşılabilceği bir prizmadır."¹ Bu bağlamda Türkiye'de modernleşme tartışmalarının teorik temellerine inilecekse her halükarda hem muhteva hem yöntem olarak felsefeyle yollar kesişecek demektir. Türk düşüncesinin felsefi imkânına ilişkin bir tartışma, aktüel bir tartışma olup bu tartışmanın en azından Türkiye'de felsefe alanında geçmişle gelecek arasında bir kopukluk yaşandığı tespitine yol açtığını da gözlemlemek mümkündür.² Türkiye'nin modernleşme döneminde yaşadığı fikri değişimlerin, gelgitlerin toplumsal hayatın pek çok alanına yansımaları olmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir toplumsal zihniyet inşasında, başka derslerin yanı sıra, felsefe dersinin de önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir.³ Zira Cumhuriyet dönemi ortaöğretim programlarında "felsefe grubu" derslerinin haftalık ders saati sayısı ve ders çeşidi açısından üzerinde en çok değişikliğe gidilen derslerden birisi olması dikkat çekmektedir.⁴ Bu bağlamda felsefe programlarında da kimi zaman pozitivist kimi zaman da daha metafizikçi bakış açılarının yer aldığı görülmektedir.⁵

Bu çalışma, Cumhuriyet dönemi lise müfredatlarındaki felsefe grubu derslerindeki din kavramı kapsamında değerlendirilebilecek konuların yer almasına göz atarak bu alandaki tartışmalara ipuçları sunmak amaçındadır. Burada esas alınan yöntem, müfredatın kabataslak bir gözden geçirilmesi olup, her bir müfredatı esas alarak oluşturulan felsefe (grubu) ders kitaplarını din kavramı açısından değerlendirmeyi içermemektedir. Böyle olmakla birlikte bu çalışma, Cumhuriyet tarihi bo-

* Bu Çalışma 10-12 Haziran 2015 tarihleri arasında İspanya'nın Barcelona şehrinde düzenlenen "International Conference on New Horizons in Education" temalı sempozyumda sunulmuş olan "Cumhuriyet Dönemi Lise Felsefe Müfredatlarında Din Algısı" başlıklı bildirisinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr. , Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Yrd. Doç. Dr. , Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara 1994, s. 47.

² Recep Alpyağılı, "Türkiye'deki Felsefe Faaliyetlerine Bir *Prologomena* ve Bir *Protreptik*, *Türkiye'de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak*, içinde, İZ Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s. 352.

⁴ Hasan Cicioğlu, "Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarında Felsefe Grubu Derslerinin Analizi" *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 10, sayı: 55 (1985), s. 21.

⁵ Ömer Kızıltan, *Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Felsefe Dersi Programlarının Amaçları Çerçevesinde Felsefe Anlayışlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 13.

yunca kaleme alınan felsefe ders kitaplarını böylesi bir bakış açısından tartışılması gerektiğini teklif etmektedir.

İl. Meşrutiyetten itibaren yüksek okul öncesi lise eğitimi düzeyindeki sultanilerle ilk defa ortaöğretime girmiş olan felsefe dersinin⁶ batılılaşma, çağdaşlık, laiklik, bilimsellik gibi kavramların topluma taşınmasında aracılık etmiş olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar hazırlanan toplam yedi müfredat gözden geçirilmiştir. Bu çerçevede 1924, 1935, 1957, 1976, 1985, 1993, 2009 tarihli bu müfredatlarda metafizikle ilgili problemlerin nasıl yer aldığı ile ilgili bulgular tartışılmakta ve programların oluşmasında etkili olan siyasi-ideolojik arka plana dikkat çekilmektedir.

1340/1924 PROGRAMI

Cumhuriyet'in ilk müfredat programı olan 1340 (1924)tarihli "Liselerin İkinci Devresi Müfredat Programı"nda felsefe dersi başlığında ruhiyyat olarak isimlendirilen psikoloji dersinin de bulunduğu görülmektedir. Bu programda felsefe derslerinin lise ikinci sınıfta haftada iki saat olarak başladığı ve bu sınıflarda psikoloji dersi konularının ele alındığı görülmektedir. Lise üçüncü sınıflarda felsefe dersleri edebiyat ve fen şubelerine göre farklı ders saatleri ile işlenmiştir. Fen ve edebiyat şubelerinde ortak iki saat felsefe dersi bulunurken, edebiyat şubelerinde buna ilaveten iki saat daha felsefe dersi bulunmaktadır.⁷

Programı içerik olarak değerlendirecek olursak, lise ikinci sınıftaki psikoloji konuları konumuz kapsamı dışında olacağı için değerlendirmeye alınmayacaktır. Üçüncü sınıfta okutulan ortak felsefe derslerinin konuları ise, temel felsefe konuları ve ahlak başlığında toplanabilir. İlk kısımda bilgi çeşitleri ve felsefe, mantık ilmi ile ilgili genel bilgiler, ilim ve ilimlerin tasnifi ile doğa bilimleri, matematik bilimleri ve manevi ve içtimai ilimlerde usul konularına değinilmektedir.⁸ İkinci kısım olan ahlak kısmında ise ahlak felsefesine giriş niteliğinde konulara yer verilmiştir

Liselerin üçüncü sınıfında edebiyat şubelerinde ortak felsefe derslerine ilaveten okutulan iki saatlik felsefe dersinde, felsefenin neliğinin tartışılmasıyla program başlamakta ve temel terimlerin açıklanmasıyla devam edilmektedir. Felsefe tarihi ve felsefi akımlarla ilgili genel bilgiler içeren programda, din felsefesi konularının yer bulduğu görülmektedir. Edebiyat şubelerinde ayrıca estetik dersleri de

⁶ Arslan Kaynarca, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002 Ankara, s. 85; Osman Kafadar, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1994, Cilt: 27, Sayı: 2, s. 693. ; Osman Kafadar, "Felsefe Öğretiminin Türk Eğitim Sistemine Girişi ve Tarihi Gelişimi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1994, Cilt: 27, Sayı:1, s. 283.

⁷ Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, Maarif Vekaleti, Matba-i Amire, 1340, s. 53-59.

⁸ Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, s. 53-59.

okutulmuştur. Bu derste ise genel tanımlardan sonra (husn, kubh, bedii vb.) sanatın tarifi ve çeşitleri ile ahlak-sanat ilişkisi üzerinde durulmuştur.⁹

1340/1924 tarihli bu programın gerekçelerinin ortaya konulduğu “Müfredat Programları Esbabı Mucibe Layihası”nda ise yapılan düzenlemelerden ve müfredat programında yer alan konuların nasıl işlenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.¹⁰ Bu layihaya göre felsefe öğretiminin başlıca hedefleri şu şekilde sıralanmıştır: Liselerde okutulan matematik ve doğa bilimlerinde bilgilerin zihinlerde parça parça kalmasının önüne geçilerek, gençlerin zihin dünyasında bu bilgilerin birleşmesini sağlamak, gençleri felsefi meseleler üzerinde düşünmeye sevk etmek, ahlaka vurgu yaparak, gençleri ahlaki mefhumlar üzerinde düşündürmek. Bu hedeflere ulaşmak için öğretmenlerin yapması gerekenler sıralanmış ve ana ilke olarak öğretimin sadece bilgi vermek şeklinde gerçekleşmemesi, öğrencileri düşünmeye sevk ederek zihni terbiyeye odaklanması gerektiği söylenmiştir.¹¹

Bu müfredat programı, ahlaki ve dini konulara vurgu yapmakta, maneviyatın öneminden bahsetmektedir. Ahlak bahsinde dikkat çekilebilecek konulardan birisi, diğer ahlak çeşitlerinden bahsedildikten sonra fazilet ve rezilet başlığında dini ahlaktan bahsediliyor olması ve ahlak programının sonunda öğrencinin ahlakla ilgili dikkati çekildikten sonra ahlaki değerlerimizin ne kadar kıymetli olduğundan da bahsedilmesi gerektiğine vurgu yapılmasıdır.¹² Bu ilk programda din felsefesi ünitesi yer almıştır.¹³ Bu konular, “Vucûb-u Vacibi İspat İçin Serdedilen Deliller” başlığında toplanmış, teizm ve panteizmle ilgili bilgilere de yer verilmiştir.¹⁴

Cumhuriyet’in bu ilk programında din felsefesi ünitesine yer verilmesini ve dini ahlaka özel bir yer açılmasını, o dönemde resmi ideolojinin dinle ilgili yaklaşımlarının henüz felsefe dersine yansıtılmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

1935/1938 PROGRAMI

1935 Programı, 1937’de laikliğin ilanı ile 1938 yılında tadil edilmiştir. Bu nedenle iki programı birlikte değerlendirmek karşılaştırma açısından daha sağlıklı olacaktır. Bu programda felsefe başlığı altında Ruhîyyat (Psikoloji), Mantık, Metafizik, Estetik, Ahlak ve İctimaiyyat (Sosyoloji) derslerinin yer aldığı görülmektedir. Lise ikinci sınıflarda bütün öğrenciler ruhîyyat dersini haftada iki saat almışlardır. Ruhîyyat dersi müfredatının şahsiyete ve şahsiyet oluşumuna yaptığı vurgu dikkat çekmektedir.

⁹ Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, s. 55.

¹⁰ Lise Müfredat Programları Esbab-ı Mucibesi Layihası, Matba-i Amire, 1340, s. 8.

¹¹ Lise Müfredat Programları Esbab-ı Mucibesi Layihası, 8-10.

¹² Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, s. 53.

¹³ Osman Kafadar, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi”, s. 701.

¹⁴ Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, s. 54.

Mantık dersi, lise üçüncü sınıflarda edebiyat şubelerinde haftada iki, fen şubelerinde ise haftada bir saat olacak şekilde programlanmıştır. Yalnızca edebiyat şubelerinde haftada iki saat olarak programlanan felsefe dersleri ise metafizik, estetik ve ahlak başlıklarıyla ele alınmıştır. Metafizik kısmında öğrencilere felsefeye giriş kabilinden bilgiler verilmesi önerilmiştir. Metafizik kısmında ele alınan konular şunlardır:

- Felsefe nedir? Filozof kime denir? Filozofların ilmi gelişmeler ve toplumsal hayat üzerindeki etkileri nelerdir?
- Bilgi felsefesinde ortaya çıkan ekoller
- Hakikatle ilgili olarak oraya atılan görüşler
- Lemarkizm ve Darwinizm
- Mutlak ve Allah, Allah tasavvuru, Allah'ın varlığını ispat için ortaya atılmış olan delillerin kıymeti
- Teizm ve Panteizm
- Dinin kaynağı ve görevi

Felsefe dersinin estetik kısmında ise güzellik ve sanat tanımlarıyla bunların çeşitleri üzerinde durulmuştur. Ahlak kısmında ise vicdan, ahlaki kanun, ahlaki his, mükellefiyet ve mesuliyet, ahlaki yaptırımlar ve insan hayatının amacı üzerinde durulmuş, ayrıca ahlak felsefesindeki ekoller ele alınmıştır. Programın ahlakla ilgili kısmında, konular işlenirken çeşitli örneklerle ahlaki değerlerin öneminden bahsedilmesi gerektiği konusunda öğretilere tavsiyelerde bulunulmuştur.¹⁵

1938'de yapılan tadilat ile felsefe, mantık, sosyoloji ve psikoloji dersleri Filozofi dersi altında toplanmıştır. Programın girişinde "Lisede Filozofi Adı Altında Toplanan Derslerin Amaçları" başlığında öğretmenlere yönelik dikkat çekici uyarılar bulunmaktadır. Örneğin ilk kısımda "Bilmelidirler ki okuttukları derslerin değeri verecekleri parça halindeki bilgilerden ziyade gençlerin kafalarına şekil vermekle ve onları memlekete ve insanlığa yarar bir hale getirmekle ölçülebilir" denilerek, amacın zihin inşası olduğu açıkça vurgulanmıştır.¹⁶

Filozofi dersinden beklenen amaçların sıralandığı bölümde Türk ulusunun ilerlemesine katkı sağlamak ve pozitif ilim görüşünü sistemli zihniyet haline getirmek gibi amaçlar programın temel amaçlarını da ortaya koymaktadır. Yine sosyoloji dersinin amaçları sayılırken başlıca amaç olarak; "Gençleri Türk devriminin amaç bildiği ideallerin fikri temellerini kavrayacak hale getirmek ve böylece Türk sosyetesinin gelişmesine yarayacak işler yapacak yurttaşlar yetiştirmek" maddesi nasıl

¹⁵ Lise Müfredat Programı, Maarif Vekaleti, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934, ss. 50-54.

¹⁶ Lise Programı, Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 11.

bir zihin dönüşümünün hedeflendiğini ortaya koymaktadır.¹⁷

Sosyoloji dersinin amaçları sayılırken ulusal bağlılığın dil, kültür ve ideal birliğine dayandığı vurgulanmaktadır. Din konusunda ise çok farklı bakış açılarının olduğunun vurgulanması ve devletin laik olduğunun belirtilip, laikliği doğuran etkenlerden bahsedilmesi istenmektedir.¹⁸ Bu programdaki pozitivist zihin inşasına yönelik atıflar ve ilk programdakinin aksine dine mesafeli duruş dikkat çekicidir.

1937'de laikliğin Anayasaya girişinin ertesi yılında ortaya çıkan bu program, yeni bir ulusal bilinç inşasında kendisine önemli fonksiyonların yüklendiği bir program olarak dikkat çekmektedir. Bu programda özellikle savaş sonrasında gündelik hayatta ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal olgular üzerinde düşünmeyi teşvik etmekte ve olgusal duruma dikkat çekmektedir. Değerlerin de bu olgular üzerinde inşa edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ezcümle 1938 programı pozitivist anlayış oluşturma hedefine sahip bir programdır.¹⁹ Nitekim bu programda "Filozofi derslerinin esaslı amaçlarından birisi de müspet ilimlerin ayrı ayrı vermeleri lâzım-gelen pozitif ilim görüşünü şuurlu ve sistemli bir zihniyet haline getirmektir." ifadeleri kullanılmaktadır.²⁰ Bu programda biyolojideki ilerlemelerin epistemolojik problemlerle ilişkilendirilmesi, yine ahlakın pozitif bilimle temellendirilme arayışlarına vurgular yapılması pozitif zihniyet anlayışı çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.²¹ İlk programda yer alan din felsefesi ünitesinin bu programda yer almaması da çok dikkat çekicidir. Dolayısıyla metafizik problemlerin yoğun bir şekilde tartışmaya konu edildiği din felsefesi ünitesinin kaldırılması metafizik konuların da dışarıda bırakılması anlamına gelmektedir.

1957 PROGRAMI

1957 programında fen ve edebiyat şubelerinde lise ikinci sınıflarda iki saat psikoloji dersi ile başlayan felsefe grubu dersleri, lise üçüncü sınıfta fen şubelerinde iki saat sosyoloji bir saat mantık; edebiyat şubelerinde ise iki saat sosyoloji iki saat felsefe ve iki saat mantık olarak planlanmıştır.²²

Bu programda sosyoloji ders içeriğinde bulunan ve pozitivist mantıkla düzenlenmiş olan toplumsal tekâmül fikri dikkat çekmektedir. Comte'un kurguladığı olduğu toplumsal gelişme evreleri bu programda kendine yer bulmuş görünmektedir.

¹⁷ Lise Programı, 1938, s. 11-12.

¹⁸ Lise Programı, 1938, s. 17.

¹⁹ Ömer Kızıltan, *Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Felsefe Dersi Programlarının Amaçları Çerçevesinde Felsefe Anlayışlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 52. ; Osman Kafadar, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi", s. 695.

²⁰ Lise Programı, 1938, s. 12.

²¹ Osman Kafadar, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi", s. 697.

²² Sosyoloji, Mantık ve Felsefe Dersi Müfredatı, *Tebliğler Dergisi*, Maarif Vekâleti, 1957, 20(976), 154-155

Burada ilerlemiş toplumlarda din konusu anlatılırken, laikliğin anlatılması gerektiğine özel bir vurgu yapılmıştır. 1957 Felsefe programında da din felsefesine ait konulara hiç yer verilmemiş, ahlak felsefesi konularından ise kısmen bahsedilmiştir.²³ Öyle görünmektedir ki Demokrat Parti iktidarının felsefe ders müfredatına dini unsurların eklenmesi açısından herhangi bir etkisi olmamış, kendisinden önce düzenlenmiş olan ve daha çok pozitivist bir perspektife yaslanan programın uygulanmasına bu dönemde de devam edilmiştir.

Çeyrek asır yürürlükte kalan bu program, “Cumhuriyet Tarihi’nin Klasik Felsefe programı” olarak nitelendirilmektedir.²⁴ Felsefe dersi Türklük kimliği inşasında Edebiyat dersiyle birlikte değerlendirilmiştir.²⁵

1935 ve 1957 programlarının, metafiziğin dışarıda bırakılıp pozitivist bakış açısının domine edildiği programlar olduğu görülmektedir. Dini, bir olgu olarak, felsefi bir problem düzeyinde dahi ele almamış olan bu programların ideolojik bir misyonu olduğu söylenebilir. Nitekim 1975’te vefat etmiş olan Nurettin Topçu, okullardaki felsefe programlarının dönüşümünü eleştirirken özellikle son iki programa işaret ediyor olsa gerektir. Nurettin Topçu, öncelikle metafiziğin Allah bahsinin, yine Allah’a götürüyor diye ruh bahsinin lise programlarından çıkarıldığına, daha sonra varlık üzerine düşündürdüğü için bütün metafizik bahislerinin çıkarıldığını belirtir. Nurettin Topçu, bu çerçevede ahlak konularının da sınırlandırıldığına dikkat çekmektedir.²⁶

1976 PROGRAMI

1976 programı, klasik felsefe programı olarak adlandırılan 1957 programına alternatif olması amacıyla hazırlanmış, ancak bir yıl yürürlükte kaldıktan sonra 1978’de günün ihtiyaçlarına cevap vermediği ve eğitim anlayışıyla uyuşmadığı belirtilerek kaldırılmıştır.²⁷ 1976 programında “Felsefe Grubu” başlığı altındaki sosyoloji, psikoloji, mantık ve felsefe disiplinlerin her birinin içeriklerinin ayrı ayrı belirlenmesi söz konusu olmuştur. Bu müfredatta özellikle Türk kimliği vurgusu yapılmış, ideolojilerden uzak durulması öngörülmüştür.²⁸ Türk-İslam düşüncesini tanıtmayı amaç edinen ilk program olması hasebiyle de önemlidir.²⁹ Bu programın Milli-

²³ Sosyoloji, Mantık ve Felsefe Dersi Müfredatı, 1957, 154

²⁴ Osman Kafadar, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi”, s. 694.

²⁵ Aytekin Demircioğlu, Ekrem Ziya Duman, “1935 ve 2009 Felsefe Öğretim Programlarına Göre Yazılmış Ders Kitaplarındaki Çeşitli Felsefe Kavramlarının Karşılaştırılması”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Journal of Research in Education and Teaching*, Mayıs 2013, Cilt: 2, Sayı: 2, Makale No: 31, s. 272.

²⁶ Nurettin Topçu, *Türkiye’nin Maarif Davası*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2010, s. 39.

²⁷ Osman Kafadar, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi”, s. 694.

²⁸ Aytekin Demircioğlu, Ekrem Ziya Duman, “1935 ve 2009 Felsefe Öğretim Programlarına Göre Yazılmış Ders Kitaplarındaki Çeşitli Felsefe Kavramlarının Karşılaştırılması”, s. 272.

²⁹ Osman Kafadar, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi”, s. 695.

yetçi Cephe hükümeti iktidardayken hazırlanmış olması siyasi-ideolojik arka planıyla ilgili zikredilmesi gereken önemli bir husustur.

1985 PROGRAMI

Bu programın amaçları kısmında yer alan, “Öğrencileri Türk ve Türk-İslam aleminin de içinde bulunduğu insanlığın kültür ve medeniyet gelişmeleri konularında şuurlandırmak” maddesindeki millet ve din vurgusu, bu programı diğer programlardan ayırmaktadır.³⁰

Bu programda da öğrencilerin milli kültürümüzün farkına vararak milli eğitim temel kanununa uygun birer vatandaş olmalarını sağlamak amaçlar arasında sayılmıştır.

Programın dikkat çeken tarafları şunlardır:

- Müfredatın üçüncü bölümünü oluşturan ve “Roma ve Ortaçağda Bilim ve Felsefe” başlığını taşıyan bölümde “İslam ve Türk İslam Dünyasında Bilim ve Felsefe” başlığıyla bir bölüm açılmış olması ve bu bölümün genel müfredatın %20 sini oluşturması;

- Bahsedilen bölümde Kuran, hadis ve kelim ilminin, felsefenin İslam dünyasında ortaya çıkmasını sağlayan olumlu etkenler arasında sayılmış olması;

- Dördüncü bölüm olarak “İslam Bilim ve Felsefesinin Batıya Geçişi” başlığına yer verilmiş olması;

- “Yeni Çağda Felsefe” başlıklı beşinci bölümün Osmanlıyla başlayıp Türk-İslam düşünce tarihiyle devam ediyor olması;

- Altıncı bölümün “Osmanlılarda Yenileşme ve Cumhuriyet” başlığını taşıyor olması ve bu bölümde Osmanlıyı yeren klasik üslubun kullanılmaması.³¹

1985 programı daha çok Türk-İslam ülküsüne göre düzenlenmiş izlenimi vermekte ve içerisinde ahlak ve din felsefesine dair içerik yer almamaktadır.

1985 programında bilim ve felsefenin Osmanlı Düşünce sistemindeki yeri üzerinde özellikle Bilim Tarihi açısından durulmuştur.³² Daha çok muhafazakar bir dünya görüşüyle kendini ön plana çıkaran Anavatan Partisi iktidarının bu programa dünya görüşünü yansıttığı görülmekte, bu çerçevede Türk İslam düşüncesine yönelik vurguların programda daha öncekilerden çok farklı olarak ele alındığı dikkat çekmektedir.

³⁰ Lise 3'üncü Sınıf Felsefe Dersi Öğretim Programı, *Tebliğler Dergisi*, 48(2195), Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1985, 359-361.

³¹ Lise 3'üncü Sınıf Felsefe Dersi Öğretim Programı, 1985, 359-361.

³² Aytekin Demircioğlu, Ekrem Ziya Duman, “1935 ve 2009 Felsefe Öğretim Programlarına Göre Yazılmış Ders Kitaplarındaki Çeşitli Felsefe Kavramlarının Karşılaştırılması”, s. 272.

1993 PROGRAMI

Bu program felsefe dersini, lise, anadolu lisesi ve yabancı dil ağırlıklı liselerinin tüm alanları ile fen lisesi ve Anadolu güzel sanatlar liselerinin 11. sınıflarında ortak genel kültür dersi olarak tanımlamıştır.

1993 programının genel açıklamalar başlığında yer alan “Bir yandan bilgi, bilim, bilimsel bilgi, bilimsel yöntem, bilimsel araştırma, çeşitli bilimler hakkında genel ve sistemli bilgiler verirken, öte yandan insanın varlığının ve onun ifadesi olan kültürün yalnızca bilim ve bilimsel bilgi üzerinde oluşmadığı, insanın aynı zamanda pratik, ahlaki, politik, estetik ve dinsel bir varlık olduğunu belirtmek, bu alanlara ilişkin felsefi tutum ve yaklaşımları tanıtmak, böylece, gerek insan, gerekse kültür hakkında daha geniş, daha zengin bir anlayışın oluşturulmasına çalışılmıştır.”³³ ifadesi, önceki programlara göre bir farklılığa işaret etmektedir. Burada pozitivist anlayıştan farklı bir insan tasavvuruna dikkat çekilmekte ve insanın dinsel bir yönünün de var olduğu hatırlatılmaktadır.

Yine genel açıklamalar kısmında “Felsefenin kendisinden, tarihinden, filozoflarından söz ederken Farabi, Gazali gibi Türk-İslam düşünürlerini ve bunların konuya ilişkin görüşlerini uygun yerlerde, uygun ölçülerde dile getirme, böylece Türk insanının ait olduğu kültür dünyasının felsefi başarılarının evrensel felsefe hareketi içindeki yerini ve değerini belirtme imkanı getirilmiştir.”³⁴ denilerek, bu programın diğer programlardan farkı ortaya konulmuş ve Türk-İslam düşüncesine özellikle vurgu yapılmıştır.

Yine 1993 programında ahlak felsefesi konularının işlenişi anlatılırken, Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaşî Veli'den hareketle, tasavvuf düşüncesinde evrensel ahlak yasasının nasıl temellendirildiğinin özellikle açıklanması öğreticiden istenmiştir.³⁵

1993 programında din felsefesinin amaçlarından bahsedilirken, din felsefesinin temel kavramları olarak; Tanrı, vahiy, peygamber, iman, ibadet, yüce, kutsal gibi terimlerin açıklanması istenmiş ve din felsefesinin temel sorunları; Tanrının varlığı, evrenin yaradılışı, vahyin imkânı, ruhun ölümsüzlüğü olarak belirlendikten sonra bunların kabulüne yönelik açıklamaların yapılması istenmiştir.³⁶ Sorunlardan bahsedilirken kullanılan dilin pozitivist bir dilden ziyade teistik bir karakterde olduğunu söylemek mümkündür.

1993 programı, din felsefesinin ilk programdan sonra tekrar bir ünite olarak

³³ Ortaöğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı, MEB, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1992, s. 716.

³⁴ Ortaöğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı, 1992, s. 716.

³⁵ Ortaöğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı, 1992, s. 716.

³⁶ Ortaöğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı, MEB, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1992, s. 716.

kendisine yer bulmasıyla da dikkat çekmektedir. Bunun laiklik ilkesinin eğitimdeki uygulamalarıyla bağlantılı olduğuna işaret eden yorumlar vardır.³⁷1993 programıyla birlikte ilk defa bilim felsefesi ünitesine de yer verilmesi bilim metafizik ilişkisi açısından da önemlidir.

2009 PROGRAMI

2009 tarihli programın I. Ünitesi olan “Felsefeyle Tanışma” ünitesinin kazanımlarında 2. kazanım olarak daha çok İslam felsefesinde ön plana çıkan hikmet (bilgelik/sophia) kavramıyla felsefe arasında bağ kurulmasından söz edilmekte iken³⁸ 2009 programının tadilatı niteliğindeki 2010 tarihli Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen *Felsefe Dersi Öğretim Programında Yapılan Değişiklikler*'de “Hikmet kavramını fark eder. ” ifadesi çıkarılmıştır. Yine bu tadilatla bir kısım dini kavramlar, örneğin “akıl emaneti” gibi programdan çıkarılmıştır.³⁹

Bu programda III. Ünite, varlık felsefesine ayrılmıştır ve burada metafizikle ilgili bilgiler verilmiştir.⁴⁰ Bu ünitenin kazanımlarında “Ontoloji ve metafizik hakkında bilgi sahibi olur. ” ifadeleri kullanılmaktadır. Ayrıca bu ünite de bilimin de varlık konusunu ele aldığını, fakat felsefenin varlığa bütüncül bir açıdan bakarken; bilimin varlığa indirgemeci bir bakış açısıyla yaklaştığı belirtilmektedir.⁴¹

2009 programının ahlak felsefesine ayrılan IV. Ünitesinin kazanımlarında 9. kazanım olarak “Evrensel bir ahlaki tavır olarak Anadolu bilgeliğinin başlıca örneklerini tanıır. ” ifadeleri kullanılmaktadır. Bu çerçevede programda Ahmed Yesevi, Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi isimlerin evrensel nitelikteki sevgi temelli fikirlerine yer verilmektedir.⁴²

Yine bu programda VI. Ünite “Din felsefesi”ne ayrılmış olup burada Tanrı başta olmak üzere teoloji kapsamındaki pek çok metafizik problem ele alınmıştır. Bu ünite de dinin ne anlama geldiği, din-akıl, din-felsefe ilişkisi, din ile felsefenin benzeştikleri ve ayrıştıkları noktalar karşılaştırılmış, kısacası dine felsefi açıdan yaklaşılmıştır. Din Felsefesi ünitesinde iman, inanç, ibadet, dini tecrübe, fitrat,tevhid, yüce, kutsal, Tanrı, vahiy, peygamber gibi kavramlara yer verilmesi gerektiğinden söz edilir. Yine inanan bir varlık olarak insan, evrenin yaratılışı, vahyin imkanı, ruhun ölümsüzlüğü gibi konuların, felsefi bir problem olarak tartışılmasından söz edilir.

³⁷ Osman Kafadar, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi. 703.

³⁸ Felsefe Dersi Öğretim Programı, T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, 2009, s. 25.

³⁹ Tebliğler Dergisi, T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Sayı: 1, Tarih: 25. 01. 2010.

⁴⁰ Felsefe Dersi Öğretim Programı, 2009, s. 8.

⁴¹ Felsefe Dersi Öğretim Programı, 2009, s. 29.

⁴² Felsefe Dersi Öğretim Programı, 2009, s. 31.

Yine Tanrı ile ilgili deizm, teizm, monoteizm, politeizm, panteizm, pananteizm, ateizm ve agnostizm gibi yaklaşımlardan söz edilir.⁴³

Bu programda ders içeriklerinde bulunan Türk-İslam düşüncesine yönelik mahsus vurguların kaldırıldığı da görülmektedir. Müslüman-muhafazakâr siyasal gelenekle irtibatlandırılan, kendisini muhafazakâr demokrasi çerçevesinde tanımlayan⁴⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının felsefe müfredatlarında Türk-İslam Düşüncesi perspektifine yönelik herhangi bir düzenleme yapmadığı görülmektedir. Bu çerçevede 2009 yılında yapılmış olan kısmi düzenlemelerin de 2010 revizyonuyla çıkarıldığı bu programda dikkat çekilmesi gereken bir durumdur.

Felsefeyi bilime indirgeyerek insan düşüncesinin, dolayısıyla da felsefenin alanını daraltmak isteyen pozitivist ve neo pozitivist anlayışların günümüzde önemini yitirmiş olduğu görülmektedir.⁴⁵ Böyle olmasına karşın bu programın önceki programların pozitivist perspektifini tevarüs edip metafiziğe geniş bir alan ayırmadığı söylenebilir. Yine bu programın çağdaş felsefenin meta etik, çevre felsefesi, teknoloji felsefesi gibi alanlarına da yeterli alan açmadığı görülmektedir.

SONUÇ VE TEKLİFLER

Felsefenin dinle ilişkisi klasik felsefenin olduğu gibi çağdaş felsefenin temel tartışma alanlarından birisidir. Yine bir anlamda felsefenin çağdaş güzergâhını metafizikle olan bağlamı belirliyor denilebilir. Türkiye’de felsefenin resmi öğrenim programlarının serüvenini de dine bakışla tartışmak, bize birtakım bulgular sağlayabilir. Bu çerçevede Türkiye’de çağdaş düşüncenin seyrini felsefe öğretimi izleği üzerinden takip etmek, elverişli bir imkân olarak önümüzde durmaktadır. Öyle ki sadece müfredat programları gözden geçirildiğinde bile konjonktürle felsefe dersi arasında bir korelasyonu söze konu etmek mümkün görünmektedir. Bu çerçevede siyasal konjonktürün felsefe dersi üzerindeki yansımalarını, felsefe dersinin konuları üzerinden tartışmak gündeme getirilebilir.

Cumhuriyet dönemi felsefe dersi müfredat programlarına bakıldığında ilk programdan sonlara doğru metafizik problemlere bakış açısında bir değişimin ipuçlarına rastlamak mümkün görünmektedir. Nitekim 1938 programında “Pozitif ilim görüşünün şuurlu ve sistemli bir zihniyet haline getirmek” esas amaçlardan birisi olarak gösterilirken; 1993 programında “İnsan varlığının ve onun ifadesi olan kültürün yalnızca bilim ve bilimsel bilgi üzerinde oluşmadığı...” ifadeleri kullanılmıştır. Yine bu çerçevede daha çok metafizik problemlerin sorgulandığı bir alan olarak din felsefesinin, ilk program olan 1924 programında yer alıp daha sonraları kendisine

⁴³ Felsefe Dersi Öğretim Programı, 2009, s. 9, 33.

⁴⁴ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 244.*

⁴⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 35.*

ancak 1993 ve 2009 programlarında yer bulabilmesi de programların genelde metafizik özeld de din algısı açısından değerlendirilişinde önemli bir bulgu olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, cumhuriyet sonrasında siyasi tarihi ile eğitim anlayışı arasındaki paralellikler üzerinde durduktan sonra şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Milli Mücadele'den hemen sonra hazırlanan ilk lise felsefe müfredatının ahlaki ve dini konulara vurgu yapmasının, maneviyatın öneminden bahsedilmesinin nedeni, milli mücadelenin kazanılmasında dinin birleştirici gücünün fark edilmesidir demek çok iddialı bir sonuç olmayacaktır.

- Pozitivizmin etkisi laikliğin ilanından hemen sonra 1938 programıyla kendini göstermiş, 1985 programında yumuşatılmaya çalışılmışsa da, halen etkisini devam ettirmektedir.

- Muhafazakâr referansları olan Demokrat Parti'nin felsefe müfredatında herhangi bir değişiklik önermediği görülmektedir.

- Milliyetçi cephe hükümetinin yaptığı düzenlemeler, felsefe programlarında dikkat çekici değişiklikler meydana getirmiş, hükümetin son bulmasıyla yeni kurulan hükümet tarafından Türk-İslam düşüncesi lehine yapılan düzenlemeler, Türk eğitim sisteminin genel amaçlarına uymadığı gerekçesiyle ortadan kaldırılmıştır.

- 1980 ihtilali sonrasında bürokraside ortaya çıkan muhafazakârlaşma eğilimi, felsefe programlarında da kendisini göstermiş, 1985 tarihli program Türk-İslam düşüncesi temelinde yeniden oluşturulmuştur.

- Şu anda yürürlükte olan program, 2002'den beri ülkeyi yöneten siyasi kadronun izlerini taşımamaktadır. 2009 yılında yapılan ve 1985 programına benzer özellikler taşıyan program, 2010 yılında revize edilerek, kimi unsurlar çıkartılıp daha pozitivist bir dünya görüşü temelinde yeniden oluşturulmuştur.

Müfredat programları incelendiğinde görülmektedir ki; yönetim erkini elinde bulunduranların fikri yapısı, hazırlanan müfredat programlarına yansımaktadır. Sadece müfredat programları ele alındığında bile: pozitivist bakış açısının etkisi, tek parti döneminin talepleri, demokrasinin ülkeye hangi tarihte geldiği, milliyetçi cephe hükümetlerinin varlığı, ülkede yaşanan darbelerin izleri, 1980 sonrasında muhafazakârlığın siyasal temsiliyetinin artışı hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, bu dönemlerin farklı ideolojik karakterlerinin izleri tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla genelde felsefe tedrisatının özeld lise felsefe derslerinin bir takım ideolojik reflekslerle araçsallaştırıldığını söylemek mümkündür.

Nihayetinde bu çalışma, yukarıda da belirtildiği üzere cumhuriyet dönemi lise felsefe ders kitaplarını Türkiye'de felsefenin çağdaş serüveni açısından değerlendirmeyi teklif ettiği gibi: üniversitelerin felsefe bölümlerindeki ders içeriklerinin

eğer varsa konjonktürel değişim seyrini tartışmayı da teklif etmektedir.

Kaynaklar:

- » Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, Ankara 1994.
- » Arslan Kaynaradağ, Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- » Aytekin Demircioğlu, Ekrem Ziya Duman, “1935 ve 2009 Felsefe Öğretim Programlarına Göre Yazılmış Ders Kitaplarındaki Çeşitli Felsefe Kavramlarının Karşılaştırılması”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Journal of Research in Education and Teaching, C. 2, S. 2, ss. 271-278.
- » Felsefe Dersi Öğretim Programı, T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, 2009.
- » Hasan Cicioğlu, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarında Felsefe Grubu Derslerinin Analizi” Eğitim ve Bilim Dergisi, C. 10, S. 55, ss. 16-22.
- » Kemal H. Karpat, Kısa Türkiye Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- » Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, Maarif Vekaleti, Matba-i Amire, 1340.
- » Lise Müfredat Programları Esbab-ı Mücibesi Layihası, Matba-i Amire, 1340.
- » Lise Müfredat Programı, Maarif Vekaleti, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934.
- » Lise Programı, Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- » Lise 3’üncü Sınıf Felsefe Dersi Öğretim Programı, Tebliğler Dergisi, 48(2195), Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1985.
- » Nurettin Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası, Dergah Yayınları, İstanbul, 2010.
- » Ortaöğretim Kurumları Felsefe Dersi Programı, MEB, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1992.
- » Osman Kafadar, “Felsefe Öğretiminin Türk Eğitim Sistemine Girişi ve Tarihi Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1994, C. 27, S. 1, ss. 279-288.
- » Osman Kafadar, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Liselerde Felsefe Eğitimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1994, C. 27, S. 2, ss. 691-718.
- » Ömer Kızıltan, Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Felsefe Dersi Programlarının Amaçları Çerçevesinde Felsefe Anlayışlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- » Recep Alpyağlı, “Türkiye’deki Felsefe Faaliyetlerine Bir Prologomena ve Bir Protreptik”, Türkiye’de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak, İz Yayınları, İstanbul, 2012.
- » Sosyoloji, Mantık ve Felsefe Dersi Müfredatı, Tebliğler Dergisi, Maarif Vekaleti, 1957, 20(976).
- » Süleyman Hayri Bolay, Felsefeye Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- » Tebliğler Dergisi, T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Sayı: 1, Tarih: 25.01.2010.
- » Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2011.